

gende experimenten al vroeg het kleed onder de theorie weg weten te trekken; wie erin geloofde wist dat de officiële wetenschap er niets in zag. Daarmee was het mesmerisme nog geen pseudowetenschap (die term moeten we überhaupt vermijden), maar geaccepteerde wetenschap was het evenmin. Verder is het wel juist dat het mesmerisme over het lichaam van de patiënt gaat en niet over zijn geest; dat het niets met de emoties of de levensgeschiedenis van de patiënten heeft te maken en alles met hun actuele fysieke toestand. Toch neemt dat niet weg dat in de vroege negentiende eeuw de rol van de wilskracht van de genezer en de vergeestelijking van de therapie in het mesmerisme steeds belangrijker zijn geworden, zodat de theorie een minder en minder fysieke basis kreeg en dicht tegen het spiritisme aan kwam te liggen. Als we het mesmerisme niet te statisch zien, blijkt er wel degelijk een lijn van Mesmer en Puységur over de hypnose naar de vroege psychotherapie te lopen. Beter dan het strikt handhaven van de dichotomie tussen fysiek en psychisch zou het misschien zijn deze tweedeling zelf ter discussie te stellen. Die grens is, zo niet arbitrair, dan toch wel wisselend. Het is geen natuurlijk gegeven, maar een raster dat wij op de historische werkelijkheid leggen en dat dus zelf ook een produkt is van historische ontwikkelingen.

K. van Berkel

NIEUWSTE GESCHIEDENIS

B. de Prins, *Voor keizer en koning. Leonard du Bus de Gisignies 1780-1849. Commissaris-generaal van Nederlands-Indië* (Dissertatie Leiden 2002; Amsterdam: Balans, 2002, 288 blz., €25,-, ISBN 90 5018 577 0).

De periode 1795-1830 bracht de Nederlandse bezittingen in Azië, die toen niet meer onder de Verenigde Oostindische Compagnie hoorden maar onder de staat, vele aanzetten tot een nieuw koloniaal beleid. De patriotten debatteerden over de koloniën, maar de vertegenwoordigers die ze daarheen stuurden, liepen meestal vast in de stroperige politieke gang van zaken ter plaatse. Daarna probeerde Daendels het overheidsgezag met Napoleontisch harde hand te vestigen; tijdens het Engelse tussenbestuur over Java voerde luitenant-gouverneur-generaal Thomas Raffles het landrentestelsel in, waarmee de Engelsen in Bengalen ervaring hadden opgedaan; het zou tot 1830 van kracht blijven. Koning Willem I, onder wie na het herstel van de onafhankelijkheid van Nederland het koloniale bestuur ressorteerde, stuurde als zijn directe vertegenwoordiging een commissie-generaal naar de oost om zijn vorstelijk gezag te vestigen en een regeringsreglement te ontwerpen dat in liberale zin met het systeem van de compagnie zou breken. Uit deze commissie bleef G. A. G. Ph. baron van der Capelle als gouverneur-generaal (1816-1826) in Indië achter, maar zijn bewind, hoe sympathiek het ook voor de bevolking was, liep uit op een flink geldelijk tekort. Koning Willem I wilde voor de schatkist van zijn Verenigd Koninkrijk voordeel van Java hebben en de oost tevens tot een afzetgebied voor de producten van de nog jonge Belgische industrie maken. Zo besloot hij in 1825 de Zuid-Nederlandse bestuurder Leonard burggraaf du Bus de Gisignies als commissaris-generaal naar de oost te zenden om daar de financiën te hervormen en zich door hem te laten adviseren over het koloniaal beleid.

Zoals Bart de Prins in de inleiding tot zijn Leidse dissertatie schetst, is er in de koloniale historiografie over Du Bus (1780-1849) nogal lacherig geschreven als die dikke Belg, die maar weinig van Indië begreep en er niet veel tot stand bracht. Johannes van den Bosch, de man van het cultuurstelsel, was de staatsman die het gestrandde schip Java weer vlot trok in het belang van de Nederlandse schatkist. Het hoefde natuurlijk geen Belgisch historicus te zijn die Du Bus eindelijk eens onbevangen zou gaan bestuderen, maar dat dat wel gebeurde verbaast niet. Bart de Prins is namelijk Belg en studeerde in Leuven. Hij beschrijft eerst de carrière van Du Bus als ambtenaar in de Zuidelijke Nederlanden tijdens de Franse revolutie en onder Napoleon. In deze roerige dagen surfde Du Bus behendig van de ene bestuurlijke post naar de andere. In de Napoleontische tijd diende hij de keizer vanaf 1802 in het bureau voor weldadigheid in Doornik, waar hij daarna van 1812 tot 1814 eerste toegevoegde aan de burgemeester was. Onder koning Willem I was hij van 1814 tot 1818 onderintendant in Kortrijk, waar hij zijn vorst wel ontving en onderdak bood. Van 1815 tot 1819 was hij tevens lid van de Tweede Kamer, het laatste jaar als voorzitter. In die jaren had hij getoond geschikt te zijn om nieuwe methoden van bestuur, waarin met het 'ancien régime' gebroken werd, in te voeren en, wat nog belangrijker voor zijn carrière was, hij steunde de koning. Zo verkoos deze hem als zijn gouverneur: van de provincie Antwerpen van 1820 tot 1823 en van Brabant in Brussel tot 1825.

In februari 1826 arriveerde Du Bus op de rede van Batavia, waar de koloniale elite hem met gemengde gevoelens begroette. Du Bus pakte aanvankelijk de reorganisatie van het bestuur energiek aan. Hij zette speciale ambtenaren in om de sterk achterlopende jaarrekeningen bij te werken, een gigantische klus die pas in 1828 geklaard was. De ambtelijke structuur werd moderner en meer doorzichtig gemaakt, en de financiën beter onder controle gebracht door vijfjaarlijkse begrotingen. Er kwam een nieuw muntstelsel en voor de geldcirculatie de Javasche Bank. Du Bus was ook uitgezonden om een rapport op te stellen over de meest wenselijke wijze van exploitatie van Indië in het belang van het moederland. In 1827 had hij zijn kolonisatie-rapport gereed, waarin hij voortborduurde op de economisch liberale lijn van Raffles, H. W. Muntinghe en C. Th. Elout. De laatste was toen minister van koloniën. Anders dan Van der Capelle die geweigerd had gronden aan particulieren te gunnen voor bebouwing, omdat hij dat schadelijk vond voor de Javanen die daarop tewerkgesteld zouden worden, adviseerde Du Bus de koning wel degelijk aan Europeanen gronden uit te geven, waarop deze op moderne wijze producten konden verbouwen die in de westerse wereld afzet vonden: koffie, suiker. Hiermee omarmde Du Bus het vrije ondernemerschap dat een belangrijk onderdeel van het economisch liberalisme is. Het vrije handelsverkeer figureerde veel minder in het kolonisatie-rapport. Voor Du Bus was het de belangrijkste zaak dat er op efficiënte wijze agrarische producten voor de westerse markt werden geproduceerd. Het kolonisatie-rapport schetste vooral een agrarische politiek.

Uit het negatieve, wat lacherige, historische oordeel over Du Bus blijkt dat vooral zijn voorkomen veel aandacht kreeg. Dat zijn bestuurlijke activiteiten onderbelicht zijn, komt vooral omdat de Java-oorlog zoveel aandacht trok. Maar Du Bus verwaarloosde wel als hoogste ambtenaar in Indië de persoonlijke contacten. Hij leefde teruggetrokken in het paleis te Buitenzorg en kuurde vaak in de bergen in Tjipanas om zich fysiek wat op te peppen. Voor het beeld van zijn werk was het niet bevorderlijk dat zijn rechterhand Willem van Hogendorp zeer negatief over hem naar Nederland berichtte. Deze was een zoon van Gijsbert Karel, door wie Willem I op de troon geholpen was. Hij had uitgesproken liberale opvattingen over het koloniale bestuur. De zoon volgde zijn vader hierin getrouw en berichtte hem wat hij van Du Bus' optreden, zowel in bestuurlijk als persoonlijk opzicht, vond.

Heeft De Prins echt een biografie van Du Bus geschreven? Ik geloof van niet. Zijn relaas gaat

over de Zuidelijke Nederlanden in de revolutie- en Napoleontische periode, waarin alles wat over Du Bus was op te delven wordt geplaatst. Ook in Du Bus' Indische jaren gaat het meer over de koloniale politiek dan over hemzelf. Waarschijnlijk komt dit tekort voort uit een gebrek aan egodocumenten van Du Bus. Zijn persoon blijft ondoorgrondelijk, waardoor de uiterlijkheden vrij veel aandacht moeten krijgen. De these van De Prins is dat de keuze van Willem I voor Du Bus als commissaris-generaal geheel aansloot bij het streven van de koning naar een 'union intime et complète' tussen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden. De koning wilde in dat kader de oost openleggen voor de producten van de Belgische industrie. In dat verband had ik graag nog meer informatie gezien over de totale export uit België naar Indië in de jaren dat Du Bus daar was. Waren de exportproducten uit de oost voor Du Bus niet veel belangrijker? Daar ging zijn kolonisatierapport dan ook over. Kortom, deze dissertatie roept nieuwe vragen op en dat hoort ook zo. De Prins schreef een boeiend en helder boek, waarin Du Bus de eer krijgt die hij verdient. Hopelijk zijn de flauwe opmerkingen over hem nu van de baan. In ieder geval kan er nu zinnig over hem gepraat worden en is het belang van wat als een tussenperiode in de koloniale politiek werd gezien, duidelijk geworden.

H. K. s'Jacob

P. J. H. M. Theeuwen, *Pieter 't Hoen en de Post van den Neder-Rhijn (1781-1787). Een bijdrage tot kennis van de Nederlandse geschiedenis in het laatste kwart van de achttiende eeuw* (Dissertatie Nijmegen 2002; Hilversum: Verloren, 2002, 842 blz., €72,-, ISBN 90 6550 677 2).

De vaderlandse geschiedenis van de late achttiende eeuw krijgt het laatste decennium verheugend veel aandacht. Afgestudeerden in de literatuurwetenschap en gewone historici hebben een breed spectrum aan sujetten behandeld, van politieke theorie tot 'gezellige' genootschappen. Het biografische element ontbreekt daaraan gelukkig niet. Opmerkelijk daaronder is een aantal gedegen studies dat met de drukpers samenhangt. Kranten en vooral tijdschriften worden nauwkeurig geanalyseerd: hun inhoud, auteurs, redacteurs, verspreiding en invloed. De late fase van de eeuw der zogenaamde Verlichting heeft extra charme omdat dan naast de moralistische 'spectators' een politiek-ideologische (partij)pers aan kracht wint. De journalist komt voor het voetlicht. De politieke polarisatie van de jaren tachtig leverde een aantal boeiende (brood)schrijvers op. Eén van hen was de Utrechenaar Pieter 't Hoen (1744-1828), aan wiens eerste levensperiode een lijvige studie is gewijd door de (neerlandicus)historicus Theeuwen.

Zoals al het goede bestaat ook dit Nijmeegse proefschrift uit drie delen. In het eerste part (23-128) behandelt de auteur achtereenvolgens in vogelvlucht de geschiedenis van de Republiek, de jonge jaren van 't Hoen — zijn lotgevallen na de Pruisische inval pas aan het slot van deel twee — en de structuur van zijn *Post*. Het omvangrijke tweede gedeelte (129-572) biedt een gefaseerde inhoudsanalyse van de *Post* aan de hand van politieke thema's-van-de-dag; het schenkt tevens aandacht aan steden en dorpen buiten het Sticht. De persgeschiedenis in engere zin komt voortreffelijk aan de orde in het derde deel (573-751) dat tevens een ideeën-historisch perspectief geeft.

Theeuwen schetst op basis van gedegen archief- en literatuuronderzoek een boeiend beeld van zijn 'held': een mislukte intellectueel, niet geheel onbemiddeld, geen dissenter maar een trouwe — zij het tolerante — calvinist, die desalniettemin radicaliseerde binnen de sociale configuratie van de specifieke stad-Utrechtse samenleving.